

УДК 821.111(73)
Г20

Серія «Історія і політика»

*Надруковано за сприяння International Rights Management:
Susanna Lea Associates*

Перекладено за виданням:
Harding, Luke. *Invasion / Luke Harding (author), Christopher Cherry (author photograph)*. — New York : Vintage Books, a division of Penguin Random House LLC, 2022. — 316 p.

Переклад з англійської *Ігоря Возняка*

Дизайнер обкладинки *Вікторія Смаль*

Фотографія на обкладинці *Дмитра Козацького*

Гардінг Л.
Г20 *Вторгнення / Люк Гардінг*; пер. з англ. І. Возняка. — Х. : Віват, 2023. — 352 с. : іл. — (Серія «Історія та політика», ISBN 978-966-942-843-1).
ISBN 978-617-17-0134-2 (укр.)
ISBN 978-0-593-68517-4 (англ.)

УДК 821.111(73)

ISBN 978-966-942-843-1 (серія)
ISBN 978-617-17-0134-2 (укр.)
ISBN 978-0-593-68517-4 (англ.)

© Luke Harding, 2022
© ТОВ «Видавництво “Віват”», видання українською мовою, 2023

Елегантність тексту і ґрунтовність досліджень роблять «Вторгнення» цінною пам'яткою про ті перші, надважливі місяці, коли «сталися речі, які здавалися нам неможливими у XX столітті».

GUARDIAN

У Гардінга унікальна кваліфікація, яка дозволяє йому розповісти цю історію... Його покрокова реконструкція подій у Бучі та останнього протистояння в Азовсталі до болю вражають своєю проникливістю.

WASHINGTON POST

Захоплива і часто зворушлива... ця історія — набагато більше ніж просто репортаж. Містер Гардінг виписує її з глибоким знанням місцевості, а також із досвідом, набутим на посаді очільника московського бюро The Guardian.

WALL STREET JOURNAL

Твір Гардінга — дуже якісний перший нарис історичних подій. А його висновки надовго залишаться з нами — і, на жаль, ще тривалий час будуть актуальними.

GUARDIAN 'BOOK OF THE DAY'

Перший нарис історичних подій — такий, яким йому й належить бути.

NEW STATESMAN

Репортаж наживо з українського фронту від провідного іноземного кореспондента й автора блискучої книжки «Мафіозна держава».

I NEWSPAPER

Майстерний репортаж про руйнування, принесені путінською війною. Гардінг, у своєму неперевершеному стилі, описує живі й болісні картини з різних місць, від Маріуполя до Бучі, а також історії українців, чий життя було зруйновано імперською загарбницькою окупацією. Це живі свідчення воєнних злочинів, про які ми маємо пам'ятати завжди.

Кетрін Белтон

Захоплива інсайдерська розповідь Люка Гардінга про війну в Україні, збагачена його унікальними знаннями про культуру та історію цієї країни. Обов'язкова для прочитання всім, хто стежить за перебігом війни, наслідки якої світ відчуватиме ще багато років по тому.

Емі Найт

Люк Гардінг укотре написав чудовий історичний нарис, цього разу про війну в Україні. Це блискучий і зворушливий виклад трагедії, яка триває досі.

Енн Еплбаум

Швидкість і нагальність майстерного воєнного репортажу дозволила створити хроніку російського вторгнення в Україну, щохвилино розписану досвідченим журналістом і аналітиком — з політичного й особистого погляду, з владних кабінетів, з вулиць і квартир звичайних українців.

Саймон Себаг Монтефіоре

Люк Гардінг пропонує унікальний інсайт: напружену хроніку подій, що призвели до вторгнення, та, власне, самого вторгнення.

Еліот Гітінс

Гардінг — талановитий автор і свідок, здатний швидко та щиро розповісти проникливі історії людей, які стали жертвами цієї жахливої війни.

Білл Браудер

Репортаж, від якого захоплює дух.

Саймон Гарфілд

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

МІСТО

КИЇВ
ЛЮТИЙ 2022 РОКУ

чума на порозі ворог біля воріт
європа сахається

Ірина Шувалова, «Тривога»

Напередодні того, як усе змінилось, український письменник-романіст Андрій Курков запросив мене на вечерю. Чи то пак — на борщ у колі кількох друзів (так він сказав). Наше знайомство відбулося тієї-таки зими, тільки раніше. Тоді ми зустрілися за келихом червоного вина в невеличкому грузинському ресторані на березі Дніпра на Подолі, в низинній частині історичного центру міста. Нині ж на календарі було 23 лютого 2022 року. Годинник показував чверть по двадцятій. Я запізнювався, тому поспіхом купив пляшку портвейну «Колоніст» від одеського винного заводу і поквапився до оселі Куркова.

Тінь війни вже насувалася. Новини, що я публікував у *The Guardian*, були тривожні, навіть лячні. Тиждень тому сепаратисти обстріляли село поблизу проросійських регіонів Луганщини

й Донеччини — на території, підконтрольній Україні. Ракета влучила у шкільний спортзал, і, на щастя, ніхто не загинув, але хмизу в жар восьмирічного конфлікту на сході країни було докинуто.

За тих темних часів нас розраджував гумор. Одного разу Курков надіслав мені у *WhatsApp* мем: голова Фьодора Достоевського сюрреалістично ширяла в дірі у шкільній стіні, роздивляючись уламки, а довкола видніли футбольні м'ячі, мурал із зображенням джунглів і спортивний канат. Курков — автор численних дотепних книг, сповнених магічного саява, і найвідоміший сучасний український письменник — виявився приємним співрозмовником. А ще я помітив, що він оптиміст.

Мене ж натомість дедалі більше огортав смуток. Я бачив усі ознаки того, у що важко було повірити: Росія готувала вторгнення до України.

На ці землі Владімір Путін уже давно накинув оком. Проевропейська Революція гідності, що відбулася в Києві 2014 року, стала для нього приводом анексувати Кримський півострів та організувати повстання на Донбасі, яке призвело до встановлення його посіпаками контролю над частиною цієї території. Протягом наступних шести років бажання володарювати лише дужчало, поки не перетворилося на загрозливу манію.

З осені 2020-го криза наростала, мов туман, що згущується й шириться, поступово вкриваючи все навколо.

Спершу Путін стягнув війська, танки й бронетехніку до західного кордону Росії з Україною і до Білорусі — «братської» держави, яку Москва майже поглинула. Усі машини були позначені загадковим білим символом — літерою V.

Відтак кремлівський лідер висунув кілька вимог, ошелешивши світову спільноту ступенем власних імперських амбіцій та зухвалості. Він жадав ні більш ні менш як визнання недійсною всієї європейської безпекової системи, що працювала протягом

трьох десятиліть після розпаду Радянського Союзу 1991-го. Ба більше, адміністрація Байдена мала б гарантувати, що Україна ніколи не вступить до НАТО — військового об'єднання на чолі з США, заснованого 1949 року задля стримування СРСР.

І насамкінець Путін забажав, щоб Альянс забрав свої війська й техніку з тих європейських держав, що за часів Холодної війни перебували у складі Радянського Союзу, а до НАТО вступили після 1997 року, тобто з Румунії, Болгарії, Польщі та Прибалтики. Спробами повернути час назад московське керівництво переслідувало одну мету: відновити сфери впливу СРСР, які колись обіймали частину європейського континенту, приховані від західного світу тим, що Вінстон Черчилль називав залізною завісою.

До цієї зони, зокрема, належали Білорусь та Україна — на думку Путіна, «історичні» російські землі, неправомірно відірвані від Москви внаслідок серйозних помилок більшовиків і втручання Заходу.

Угамувати очільника Кремля намагались усім світом. Та жодні дипломатичні заходи — хай то особистий візит президента Франції Емманюеля Макрона до Москви чи пропозиція Білого дому влаштувати зустріч на вищому рівні — не мали успіху. До кордонів України продовжували сунути російські батальйонні тактичні групи, а на супутникових знімках видніли скупчення смертоносної зброї: винищувачів «Сухой», зенітно-ракетних комплексів «Бук», артилерії близької дії, бензовозів і транспортних засобів для перевезення особового складу.

У понеділок, за два дні до наших «борщових» посиденьок із Курковим, Путін провів надзвичайне засідання Ради безпеки — найвищого в Росії органу ухвалення рішень. Керівники розвідувальних служб, урядові високопосадовці й міністр закордонних справ підтримали план визнання незалежності Донецької

та Луганської «народних республік» — ДНР і ЛНР. То був химерний прояв вірності вождеві. Хоч би які побоювання були в учасників того засідання — ніхто не висловив жодної перестороги.

Своїм рішенням Путін ініціював масштабне військове вторгнення до країни, що понад тридцять років розвивалась як суверенна держава. ДНР і ЛНР зазіхнули на ту частину Донбасу, яку досі контролював київський прозахідний уряд на чолі з Президентом Володимиром Зеленським (у минулому — шоуменом і телезіркою). Скінчилася дія невдалих домовленостей, укладених вісім років тому в Мінську, щодо особливого статусу цих псевдореспублік. Настав час жахливих наслідків.

Щоб розв'язати політичні питання володарювання й відданості, мови й ідентичності, Путін удався до тактик, успадкованих Росією від її темного минулого: бомбардувань, руйнувань та вбивств цивільного населення. За останнє десятиліття Кремль зрівняв із землею Алеппо та інші сирійські міста, а дві Чеченські війни (одна з яких привела Путіна до влади 2000 року) дали йому змогу майже знищити Грозний.

Цього разу ворогом було призначено Україну, а разом її керівництво, яке поділяло ідеї Євроатлантизму. Однак війна, розпочата 2022 року, виявилася масштабнішою і більш значущою, ніж попередні кампанії Кремля. Йї судилося змінити світ так, як він ще ніколи не змінювався. Німецький канцлер Олаф Шольц назвав її *Zeitenwende* — «початок нової епохи, переломний етап в історії». Ця війна поклала край хиткому відносному миру, що встановився у світі 1989 року після падіння Берлінської стіни.

Російське вторгнення — як спроба однієї нації поглинути іншу — стало найбільшим збройним конфліктом на теренах Європи від часів Другої світової. Для всіх, крім московської влади, це мало вигляд типового нападу імперії на непокірну колишню колонію. А виправдання Путіним власних дій — «денацифікація»

і «демлітаризація» країни, яку очолює президент-єврей, — здавалося безглуздим.

Значно ближчим до правди був той факт, що без України Росія ніколи не стане повноцінною сильною імперією. Крім того, Кремль побоювався наслідувань. Бо якщо в Україні, де проживають мільйони носіїв російської мови, запанує демократія західного зразка, що передбачає критику влади, те ж саме може трапитись і в Росії!

Для міжнародних відносин наслідки вторгнення виявилися революційними. За кілька днів відбулося щось неймовірне. Швеція та Фінляндія відмовилися від нейтрального статусу, а Німеччина — від пацифізму. Сполучене Королівство зламало стіну, що виросла між ним та країнами-сусідами після його виходу з ЄС, а Польща й Угорщина подолали власну антипатію до біженців. Виявивши солідарність з Україною, Сполучені Штати та їхні союзники віднайшли свою роль у світі, визначили нову моральну мету й поновили здатність суспільства до опору.

Напад Росії вийшов за межі України й перетворився переважно на посередницьку війну з Заходом. *Главним протівником* — тобто «головним ворогом» у перекладі з сухої мови КДБ — стали Сполучені Штати, а також інші демократичні держави, які заповзялись озброювати українців. Вашингтон надіслав боеприпаси й протитанкові ракети *Javelin*, Лондон — системи легкої протитанкової зброї наступного покоління (*NLAW**), Прибалтика — додаткову військову техніку. Ця допомога розлютила Москву.

Відтак Кремль оголосив, що повномасштабне вторгнення є боротьбою цивілізацій, і надав своєму наступу форми середньовічного хрестового походу, відступивши від концепції війн

* Next Generation Light Anti-tank Weapon — легка протитанкова зброя наступного покоління. — *Прим. пер.*

минулого століття. «Занепадницький лібералізм» — ось із чим вирішила боротися Москва. Адже Європа — це осередок роспусти, де панують антисімейні цінності. Принаймні так уважає патріарх російської православної церкви Кірілл I, який підтримав і благословив план Путіна. Отже, конфлікт перейшов у трансцендентну площину — російська бронетехніка була позначена містичним знаком Z. І хоча сенс цієї літери так і лишився туманним, вона стала головним символом пропаганди російського нападу.

У підсумку Путін плекав надію встановити новий світовий лад. Відколи його обрали головою Російської Федерації, він постійно нарікав на міжнародну систему, що сформувалася після Другої світової війни і спричинила гегемонію та екстремальний патріотизм Америки, катастрофічні вторгнення Заходу до Іраку й Афганістану, а також нахабне загарбання сусідів Росії блоком НАТО. У цій теорії Україна постала антиросійським проектом, таємно розробленим ЦРУ.

Терпіти таке не було сил. Настав час покласти край цьому неподобству. На питання, в який спосіб це зробити, російське Міністерство закордонних справ не мало конкретної відповіді. Окрім обіцянок «дати відповідь військово-технічну».

Вечеря була особлива. Курков і його дружина, британка Елізабет, дійсно запросили вузьке коло гостей: посла Бразилії, який досі перебував в українській столиці, попри те що більшість його колег-дипломатів евакуювалися; керівника міського музею медичної історії, де був свій підземний морг; і двох авторів, які пишуть для *Politico* і *The New York Review of Books*. Я перепросив за запізнення. Курков приніс мені полумисок борщу. Дуже смачного. Також нас почастували закусками зі свинини, медовухою й одеським вином.

Під час вечері господар пустив по колу цікаві матеріали з архівів більшовицької таємної поліції. Ці документи, знайдені на горищі дочкою одного з генералів КДБ після його смерті, слугували джерелом останнього роману Куркова. Здебільшого то були протоколи допитів — одні надруковані, інші записані вручну вигадливими кириличними літерами. Але всі датовані 1917–1921 роками. Саме в той період Робітничо-селянська Червона армія до ноги вибила перший незалежний український парламент, що зовсім недовго пропрацював у Києві, і захопила місто. Так Україна ввійшла до складу нового державного утворення — Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

До протоколів додавалися чорно-білі світлини підозрюваних. Фото трьох молодиків (один із них був чорнявим, кучерявим і в білій блузі), підписаних як циркові артисти. Портрети юної міщанки, усміхненої і схожої на дебютантку у вищому світі. Традиційні для таких документів в'язничні знімки арештантів у фас і профіль із поголеними головами. Більшість тих людей, підозрюю, зникли у вирі 1920–30-х років. Невже століття по тому історія повторюється і Москва знову планує знищити незалежність України, вдавшись до вторгнення?..

Того вечора, попри лихі передчуття, війна здавалася неральною. Звісно, Путін блефував. Хіба ж не вивертом була його максималістська позиція щодо НАТО і європейської безпеки? Міжнародне співтовариство слухало його промови, сповнені параної і славнозвісного невдоволення Заходом, з увічливою терплячістю. Теоретично Україна могла приєднатися до НАТО. Сказати, що вона не може цього зробити, означало би порушити її права. Та в Брюсселі, де базується штаб-квартира НАТО, ніхто не очікував, що ця країна долучиться до Альянсу найближчим часом — якщо таке взагалі коли-небудь станеться.